

IM 36 (3-4) 2005.

IZ MUZEJSKE TEORIJE I PRAKSE
MUSEUM THEORY AND PRACTICE

RO-EN U EUROPI – NOVI IDENTITETI

UDO GÖBWALD* □ Muzej Neukölln, Berlin, Njemačka

sl. 1. Somalijska obitelj emigranata koja živi
u Gothenborgu

Foto: Jeanette Frank, 2002.

Napredna i obrazovana Europa bez sumnje mora odgovoriti na kulturološke izazove koje joj postavljaju migracije i globalizacija, u čemu bi ključnu ulogu mogli imati upravo muzeji jer njihove kolekcije jasno predočuju učinke integracija ili dezintegracija što ih u bilo kojem promatranom trenutku ostvaruju društvo ili njegove vladajuće političke strukture. Štoviše, europski muzeji raspolažu potrebnom dokumentacijom, metodama prezentacije i prikaza događaja, posebnim oblicima obavještavanja javnosti te dostatnim obrazovnim sredstvima zahvaljujući kojima bi mogli pokrenuti sveobuhvatne rasprave o tim aktualnim problemima vezanim za određene identiteta pojedinaca i društvenih skupina, posebno onih useljeničkih. Kulturološka politika koju s tim problemima povezujemo je koncept društvene integracije.

Želimo li ostvariti taj cilj, bitno je shvatiti kako naše europsko naslijeđe nije monokulturalno već, naprotiv, polimorfno jer ga oblikuju etničke, vjerske i kulturne razlike. Kako je to lijepo objasnio György Konrád, mađarski pisac i dobitnik nagrade Karlspreis: *Europa je dom ustavnih država i ljudskih prava, ali je ujedno i mjesto gdje ljubav prema domovini nije proturječna zanimanju za cjelinu*. Švicarski pisac Adolf Muschg protivi se prenatragom stapanju s nekim jedinstvenim identitetom, već zagovara tumačenje Europe kao metafore: *ona podrazumijeva život u miru i sigurnost, ali je ujedno dovoljno otvorena za nove poticaje koji nas zapravo obogaćuju i presudni su da bi se pojedac na nekom mjestu osjećao "kao kod kuće"*.

Tijekom brojnih stoljeća migracijski pokreti unutar Europe utjecali su na regionalne i nacionalne kulture, obogaćivali ih i činili raznolikijima, pridonosili razvoju karakterističnih zanata, arhitekture, literature te umjetnosti općenito. Brojnim je pojedincima prelazak granice bio nužan: onima kojima se gospodarska budućnost činila beznadna, onima koji su htjeli bez straha od progona ispovijedati svoju vjeru te, razumije se, brojnim egzilantima koji su se u svojoj domovini borili za socijalna prava, demokraciju i slobodu. Proces odlaska i dolaska stanovništva bio je značajno iskustvo za europska društva. Tragove useljeničkih kultura možemo pronaći u svim muzejima Europe, ali njihovo značenje i značaj u okviru europskog kulturnog naslijeđa još nisu potpuno utvrđeni.

Urbanu i ruralnu kulturu Europe oblikovali su migracijski pokreti koji su se javljali tijekom različitih faza modernizacije. Oni koji su otišli iza sebe su ostavili prazninu. Migracije znače mentalno, a često i fizičko stvaranje izgubljenih svjetova koji onda oblikuju sjećanja i svojevrsni "daleki" dio identiteta pojedinca te utječu na proces izgradnje njegove osobnosti. S druge strane, prilagodba "novom svijetu" težak je zadatak koji stvara nove identitete određene onim što ostavljamo iza sebe i onim što u bliskoj budućnosti želimo postići za sebe i svoju obitelj.

Želeći povezati podrijetlo, potragu za identitetom unutar Europe i europski potencijal za budućnost, godine 2000. pokrenuo sam projekt "Rođen u Europi" koji se bavi problemima rođenja i migracije. Cijeli sklop očekivanja, nada i briga za budućnost vezan za djecu i rođenje u jednom trenutku izlazi na vidjelo. Porođaj, tj. proces rađanja, oslobađa dijete, ali istovremeno stvara doživotnu povezanost. Djeca su budućnost i kao takvi utjelovljuju naše egzistencijalne želje. Rađanje je metafora novog početka i nade koja nam simbolično pokazuje da život mora teći dalje i da pojedinac u tom životu mora nekako djelovati. Brojna su djeca useljenika rođena u Europi. Kako vide svoju budućnost u Europi? Kako će različiti etnički, vjerski i kulturni utjecaji oblikovati njihov identitet? Ta pitanja postavljamo iz današnje perspektive, ali posve je sigurno da povijesni aspekt ima bitnu ulogu u procesu stvaranja identiteta pojedinca.

* Udo Göbwald direktor je Muzeja Neukölln u Berlinu, Njemačka, te osnivač projekta *Rođen u Europi*. Također je predsjednik ICOM-Europa od 2005. Za detaljnije informacije pogledajte www.museum-neukoelln.de www.born-in-europe.de www.icom-europe.org.

sl. 2. Pogled na izložbu *Rođen u Europi - Novi identiteti* u Martin-Gropius-Bau u Berlinu, Njemačka
Foto: Friedhelm Hoffmann, 2004.

Ime projekta "Rođen u Europi" trebalo bi biti provokativno i odnositi se na budućnost koja je puno bliža nego što mislimo. Proces pronalaženja onoga što bismo mogli nazvati europskim kulturnim identitetom je uvijek otvorena, složena i nedovršena igra: taj se proces neprestano odvija. Tijekom svake rasprave o identitetu postoji opasnost da ćemo naići na agresivan i uskogrudan stav o "drugima". Stoga je projekt "Rođen u Europi" osmišljen kako bi promovirao ideju nove Europe koju bih želio razviti, a koja je vrlo slična stavovima urbanog etnologa i geografa Asha Amina, predavača na Sveučilištu Durham u Engleskoj.

Tu novu Europu zamišljam kao vrata oslonjena na dva stupa. Temelji jednog od stupova leže na grčkoj riječi *ethos*, koja je označavala naviku redovitog prebivanja na jednom mjestu ili utočište. Sam stup predstavlja načelo gostoprimstva o kojem u srednjekovnim gradovima svjedoče mjesta namijenjena kao sklonište putnicima ili pak utočište onima kojima je to bilo potrebno. Drugi je stup utemeljen na tradiciji Sokratove filozofije prema kojoj se čovjek ne rađa slobodan, već slobodu doseže kroz dijalog i interakciju. *Takva filozofija utjelovljuje načelo uzajamnosti koje je u samoj osnovi stvaranja identiteta. Sloboda proizlazi iz osvješćavanja stranca u nama i među nama te interakcije s njim, ponajprije zato što bez stranca, uobličenog u "Drugoga" ne možemo odrediti sebe.* (Amin Ash, *Od narodnosti do suosjećanja: nova vizija Europe*, 24. srpnja 2003. na www.openDemocracy.net) Treći sastavni dio vrata je krov ili povezni svod koji bi trebao biti posvećen individualnosti svakog pojedinca. To znači da treba poštovati razlike u navikama, spolu, težnjama i ponašanju svakog pojedinca te napose njegovati njegov bezgranični potencijal za kreativnost.

Prihvatanje razlika kulturno je dobro za koje se moramo boriti. Međutim, ništa se ne postiže bez napora. Tamne sjene europskog dvadesetog stoljeća, koje je vrlo snažno ugujeto individualnost, još uvijek se nadvijaju nad nama.

Paralelna vizija Europe trebala bi se, dakle, smjestiti unutar filozofskog etosa koji promiče suosjećanje i interakciju sa strancem kao samu bit onoga što bi se nazivalo "europskim", tj. onoga što sam nazvao "vrata Europe". Ipak, stranac koji ulazi kroz vrata ne smije zaboraviti pozdraviti, kaže stara kineska poslovice. Trebao bi se prilagoditi svom novom okruženju, upoznati se s njegovim naslijeđem i obogatiti ga onim što smatra korisnim. Gostoprimstvo je vremenski ograničeno, a integracija je uvijek dvosmjerni proces.

Zajednički projekt šest europskih muzeja iz Århusa, Kopenhaga, Göteborga, Beča, Lisabona i Berlina urodio je plodom: osim organiziranja nekoliko konferencija i izdavanja glasnika, posebno je značajno bilo postavljanje izložbe "Rođen u Europi - novi identiteti", koja se od 20. kolovoza do 17. listopada 2004. održavala u Martin-Gropius-Bau u Berlinu. Izložba je bila poziv na dijalog o problemima, kontradikcijama i mogućnostima Europe za sve ljude, one koji već žive u njoj kao i one koji u njoj vide svoju budućnost. Izložba nas nastoji potaknuti da politiku shvatimo kao proces stvaranja, a ne kao statičnu kategoriju. Autori su izložbu zamislili kao dinamičan kulturni projekt koji prihvaća sve emocionalne dimenzije europske budućnosti: sve njezine nade i tjeskobe, uspjehe i neuspjehe, ali i frustracije i histeriju.

sl. 3. Bjegunci stižu u Tarifu, Španjolska
Foto: Matias Costa, 2001.

sl. 4. Kontrolna točka identiteta u Pragu /
Instalacija Petera Keesa
Foto: Martin Pollak, 2003.

sl. 5. Žive slike / Ja i Mi, Video-instalacija
Foto: Sylvie Blocher, 2003

sl. 6. Afganistanska obitelj emigranata
koja živi u Copenhagenu, Danska
Foto: Linda Horowitz, 2002.

Izložba je podijeljena u tri poglavlja:

1. Vrata Europe
2. Potraga za identitetom
3. Rođen u novoj zemlji

1. Vrata Europe

Glavna tema ovog dijela izložbe je pitanje europskih granica. Taj problem nije isključivo zemljopisni, već uključuje i kulturno-povijesne dimenzije. *Ono što Europa za nas predstavlja određeno je našim ponašanjem na njezinim granicama.*, rekao je švicarski pisac i predsjednik berlinske Umjetničke akademije Adolph Muschg. Brojnim je pojedincima prelazak granice postao nužan: onima kojima se gospodarska budućnost čini beznadna, onima koji žele ispovijedati svoju vjeru bez straha od progona te onima koji se u svojoj domovini bore za politička prava, demokraciju i slobodu. Danas vrata Europe nisu širom otvorena izbjeglicama i azilantima pa se mnogi od njih moraju ilegalno useljavati te time u opasnost dovesti vlastiti život.

Tijekom svog obilaska izložbe, posjetitelj prvo nailazi na instalaciju Anne Henckel-Donnersmark koja se sastoji od dva međusobno vrlo blizu postavljena televizora. Na jednom od njih vidimo plavi brodčić na otvorenom moru, za koji možemo zaključiti da je brodčić s izbjeglicama što ga valovi neprestano bacaju naprijed-natrag u neprekidnom krugu. Na drugom televizoru prikazan je brz vođeni tok u krupnom planu, što simbolizira dinamiku i protjecanje života. Kad se oba televizora gledaju istodobno, u promatraču se budi svojevrсна nelagoda jer slika istovremeno simbolizira strah i nadu, a smrt i život čine se podjednako vjerojatnim mogućnostima.

Posjetitelj zatim dolazi do serije od 16 fotografija španjolskog fotografa Matiasa Coste koje uglavnom prikazuju afričke izbjeglice iz španjolske enklave Ceuta u Maroku kako stižu na plaže južne Španjolske te u izbjeglički logor Sangatte u Francuskoj. Na taj način Costa daje lice svim onim bezimennim ljudima koji riskiraju živote da bi došli u Europu. Fotografije prikazuju tjeskobu i nesigurnost ljudi u bezizlaznim situacijama. Više od 4 500 ljudi umrlo je pokušavajući stići do obala Europe.

Austrijski umjetnik Harald Schmutzhard za izradu instalacije "Pogranična služba spašavanja" koristio se trima monitorima, nastojeći u posjetitelju pobuditi suosjećanje s bjeguncima na granicama Europe. Na jednom su monitoru ispisane brojke, datumi i mjesta na kojima su se izbjeglice ugušile ili utopile pokušavajući stići do europskih obala. Na drugom monitoru možemo gledati filmove koji su bili objavljeni na Internetu i pomoću kojih bjegunci mogu pronaći put preko češko-austrijske granice. Filmovi su popraćeni zvukovima otkucaja srca. Na trećem se monitoru vidi zološki vrt i bazen po kojem plivaju morski psi. Jedan ne pliva, već leži u kutu i izgleda mrtav. Posjetitelji, posebice djeca, obično ga primijete i pričekaju dok se ne vrati na površinu i ne bude "spašen".

2. Potraga za identitetom

Razmišljajući o svom naslijeđu, mladi ljudi različitog, najčešće miješanog kulturnog podrijetla nastoje ponovo izgraditi svoj identitet u Europi. Useljenici društvenu i kulturnu stvarnost u kojoj žive često doživljavaju kao postojanje između dva svijeta. Pitanje identiteta osobito je teško za one koji u Europi žive kao izbjeglice jer im nesigurni pravni status otežava stvaranje čvrstih veza s drugim ljudima i životnim okruženjem. Međutim, ljudi čije obitelji već generacijama žive u nekoj europskoj državi, suočeni s rastom Europske Unije također počinju razmišljati o problemu vlastitog identiteta.

Instalacija "Kontrolna točka identiteta" Petera Keesa obrađuje osnovne probleme identiteta i naslijeđa. Prikazana je situacija nalik onoj u nekom uredu, a stol i dvije stolice u stilu 70-ih odaju dojam da se nalazimo u "Ausländerbehörde", instituciji gdje se useljenici prijavljuju i ispituju pri ulasku u neku europsku državu. Peter Kees primijenio je taj proces prijave na prolaznike u Berlinu, Budimpešti, Bratislavi i Pragu. Zamolio ih je da se identificiraju na listu papira i upišu svoj krvni, osobni i društveni identitet te da opišu vlastitu viziju svog identiteta. Usto je svaki prijavljeni fotografiran aparatom za izradu fotografija na osobnim iskaznicama te zamoljen da ustupi onoliko genetskog materijala koliko je dovoljno za DNK analizu. Rezultati pokusa bili su izvanredni: pokazalo se koliko se ljudi trude da se na traženi način

opisu. Također je postalo očito da je većina sudionika osvijestila da je njihov identitet vrlo posebna tvorevina koja uključuje stvarna useljenička iskustva, ali i mnogobrojne zamišljene slike te osobne želje. Instalacija je uistinu bila svojevrsno suočavanje s "Drugim Ja" i brojne je posjetitelje nadahnula na promišljanje vlastitog identiteta te da se zapitaju kako doživljavaju sami sebe kao Europljane useljeničkog podrijetla.

Video rad francuske umjetnice Sylvie Blocher "Ja i mi", koji je odabran i prikazan na venecijanskom Biennalu 2003., usredotočen je na vrlo osobne elemente potrage za identitetom. Skupina *Campement Urbain*, sastavljena od arhitekata, sociologa i same umjetnice, stvarala je video u mjestu Beaudotte kraj Pariza, gdje žive brojni useljenici. Stanovnici su sudjelovali u stvaranju uratka pojavivši se ispred kamere u identičnim crnim majicama kratkih rukava na kojima je crvenim slovima bio otisnut kratak tekst. Taj je tekst bio vrlo osobne prirode, a sadržavao je želje, nade, strahove ili političke izjave. Neosporivo je trebalo hrabrosti takve stvari iznijeti u javnost u obliku projekcije 3 sa 4 metra. Na taj se način posjetitelj suočava s posebnom vrstom intimnosti koja ga odmah gane i tjera na unutrašnji dijalog s prikazanim osobama. U ovoj se instalaciji strancu prilazi s posebnim suosjećanjem i poštovanjem. Nakon što je vidio dio izložbe koji prikazuje dolazak anonimnih osoba na obale Europe, posjetitelj biva suočen s useljenicima na vrlo izravan i osoban način.

Tema serije portreta talijanske fotografkinje Denise Vernillo su članovi juniorskog nogometnog tima (ispod 18 godina) iz Tasmania Gropiusstadta iz Berlin-Neuköllna koji igraju u elitnom razredu Njemačke juniorske lige. Fotografije prikazuju skupinu mladića iz Berlina čiji su roditelji uglavnom doselili u Njemačku iz Turske, Bosne, Srbije i Poljske i koji sanjaju o tome da postanu zvijezde europskih nogometnih ligi. Osnovni im je cilj nastaviti s radom na profesionalnoj razini, što znači da je pred njima težak put jer to zahtijeva snažnu disciplinu. Ovaj se dio izložbe bavi identitetom kao nečim na čemu mladi ljudi rade, nečim što žele postići.

Interaktivna multimedijalna aplikacija Andree Behrendt usredotočila se na učenike desetog razreda lokalne gimnazije u Berlin-Neuköllnu. Učenici su zamoljeni da opišu obiteljsko naslijeđe označivši na karti svijeta svoje rodno mjesto te rodno mjesto svojih roditelja, djedova i baka. Kliknemo li mišem na same učenike, možemo čuti njihov usmeni komentar o fotografijama i predmetima koje su izdvojili kao dio svog društvenog sjećanja. Neki od tih predmeta prikazani su u sklopu izložbe. Tako su na vrlo poseban način osobna sjećanja povezana s iskustvima migracije i obiteljskim naslijeđem. Video "Wir liegen dazwischen" ("Mi smo između"), koji je također režirala Andrea Behrendt, prikazuje šest djevojčica iz Berlina koje među utjecajima različitih svjetova tragaju za vlastitim identitetom.

sl. 7. Emigrantska obitelj Indijaca koja živi u Lisabonu, Portugal
Foto: Jorge Diniz, 2002.

U videu "Heimat Europa" Anne Henckel-Donnersmark miješani parovi različitih nacionalnosti iz Poljske, Belgije, Francuske, Sjedinjenih Američkih Država, Japana i Njemačke koji su odlučili živjeti u Berlinu govore o tome kako ih je Europa kulturno obogatila, ali i o teškoćama života u Europi, jezičnim barijerama, ksenofobiji i o tome kako ih doživljavaju kao vječne strance. Unatoč svemu, u novom okruženju pokušavaju ostvariti svoje snove s djecom i partnerima.

3. Rođen u novoj zemlji

Rođenjem djeteta u nekoj europskoj zemlji brojni useljenici postaju intenzivno uronjeni u tradiciju i kulturne navike svog novog okruženja. Često obiteljima nedostaju društvene veze koje su, u pravilu, bile puno jače u zemljama njihova podrijetla. S druge strane, očekivanja vezana uz njihovu vlastitu budućnost i budućnost njihove djece u Europi postaju vrlo jasna. Najvažnija zadaća fotografa i kustosa svakog od muzeja koji sudjeluju u zajedničkom muzejskom projektu "Rođen u Europi" bila je posjetiti pet useljeničkih obitelji iz cijelog svijeta koje su dobile novorođenčce u Göteborgu, Kopenhagenu, Berlinu, Århusu ili Lisabonu te dokumentirati njihov svakodnevni život.

Od svih fotografija prikupljenih tijekom tog projekta odabrano je njih 98. Te fotografije čine posebnu europsku galeriju i prikazane su u Göteborgu, Århusu, Lisabonu i Kopenhagenu. U Berlinu su odlučili da fotografije neće izložiti na način uobičajen za muzeje, tj. da ih neće objesiti na zid, već su ih ostavili da leže na podu ili su ih naslonili na zidove. Tako je po sredini stvoren dug i uzak prolaz koji podsjeća na neki težak prijelaz, kakvo je i rođenje. Osim toga, instalacija dočarava nestabilnu situaciju brojnih useljenika koji se još nisu skrasili ni pronašli mjesto gdje će objesiti svoje fotografije. Takav je raspored posjetitelje prisilio da se izuzetno pažljivo kreću prostorijom te fizički s visoka gledaju fotografije, što nije nužno značilo da s visoka gledaju i na ljude na njima prikazane. Naprotiv, posjetitelji su stavljeni u situaciju u kojoj moraju pažljivo promatrati, a zatim odabrati emocionalnu reakciju - toplinu i suosjećanje.

Na bijelo obojanom zidu iznad fotografija objesili smo imena novorođenčadi i njihovih roditelja, njihove rodne

sl. 8. Mladi nogometaš iz Berlin-Neukoellna, Njemačka
Foto: Denise Vernillo, 2003.

sl. 9. Djevojčica iz Berlin-Neuköllna,
Njemačka s tradicionalnim turskim fesom
Foto: Andrea Behrendt, 2003.

sl. 10. Razred iz Berlin-Neuköllna, Germany
Foto: Andrea Behrendt, 2003.

gradove te države iz kojih su roditelji podrijetlom. Zatim smo iz svakog intervjua odabrali jednu, najbitniju rečenicu koja odražava stav useljenika prema vlastitom položaju. Iznosim nekoliko primjera:

- *Najteže je to što osjećamo kao da ništa ne pripada nama; sve se doima posuđenim.* (brazilska obitelj iz Lisabona u Portugalu)
- *Ima puno stvari na koje bismo se mogli žaliti, ali je vrlo bitno da nam je dozvoljeno žaliti se.* (turska obitelj iz Århusa u Danskoj)
- *Ovdje se ne osjećamo kao kod kuće, ali tamo se osjećamo još manje kod kuće.* (palestinska obitelj iz Berlina u Njemačkoj)
- *Mislili smo da u Danskoj možemo živjeti kao slobodna obitelji.* (afganistanska obitelj iz Kopenhagena u Danskoj)
- Moja će djeca učiti i kurdski i švedski; odrastat će ovdje i bit će Europljani.* (iračko-kurdska obitelj iz Göteborga u Švedskoj)

Na kraju galerije posjetitelja dočekuje velikim slovima ispisan citat Glavnog tajnika Ujedinjenih naroda, Kofija Annana:

Integracija useljenika, koji su postali stalni članovi europskog društva, nužna je za produktivnost društva i ljudsko dostojanstvo. Poruka je jasna: useljenici trebaju Europu, ali i Europa treba useljenike. Zatvorena bi Europa bila siromašnija, lošija, slabija i starija. Otvorena će Europa biti pravednija, jača, bogatija i mlađa. Stoga imajmo na umu da se prema pitanju useljeništva moramo mudro postaviti. Useljenici su dio rješenja, ne dio problema.

(Kofi Annan, govor u Europskom parlamentu prilikom primanja nagrade Andrej-Sacharow, Bruxelles, 29. siječnja 2004.)

Reakcije na projekt i izložbu dosad su bile vrlo ohrabrujuće. Izložba je uglavnom privukla mladu međunarodnu publiku, a brojni su posjetitelji bili useljeničkog podrijetla. Ljudi se brzo odvažuju izraziti vlastito mišljenje o tom pitanju, što izaziva brojne emocionalne reakcije. Ključni elementi projekta "Rođen u Europi" su rođenje, život, razvoj, potraga za identitetom te evociranje uspomena koje nam pomažu uobličiti strahove, nade i želje za budućnost. Po mom je mišljenju taj kulturni projekt dinamičan i otvoren. Iako je tek počeo, i ubuduće će razvijati i podržavati sve aktivnosti kojima je cilj interakcija i buđenje suosjećanja za stranca među drugima i u nama samima i koje će pomoći da nova vizija Europe uistinu saživi.

Ÿ Copyright: Udo Gößwald, 2005.

Prijevod s engleskog jezika: Ana Babić